

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАГІСТРІВ
У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

У статті аналізуються різні підходи дослідників до визначення полікультурної компетенції, виокремлюється її структура, виявляються чинники, які впливають на формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах, визначаються навчальні дисципліни, в яких закладені потенційні можливості полікультурної освіти.

Освітня політика України базується на принципах демократизації та гуманізму, орієнтована на досягнення сучасного світового рівня, відродження самобутнього національного характеру, докорінне покращення змісту, форм і методів навчання, збільшення інтелектуального потенціалу країни.

У зв'язку з європейською орієнтацією України загалом та входженням України до Європейського освітнього і наукового поля зокрема, наголос все більше робиться на якості освіти, універсальності підготовки випускника та його адаптованості до ринку праці, формуванні особистості з новим мисленням, новим ставленням до життя, з позицією громадянина світу, члена світового співтовариства.

З метою підвищення мобільності людського капіталу на європейському ринку праці у світлі вимог Болонського процесу Європейська Комісія ініціювала створення системи інструментів, одним з яких є відповідність та можливість академічного визнання кваліфікацій і компетенцій [1: 153]. Отже, метою освіти стають не просто знання і вміння, але й певні якості особистості, формування ключових компетенцій, які повинні озброїти молодь для подальшого життя у суспільстві.

Серед базових компетенцій, необхідних сьогодні будь-яким спеціалістам, Рада Європи особливо виділяє компетенції, що мають відношення до життя в полікультурному суспільстві, які покликані перешкоджати виникненню ксенофобії, розповсюдженню клімату нетерпимості і сприяти як розумінню відмінностей, так і готовності жити з людьми інших культур, мов та релігій [2: 8].

Компетенції, пов'язані з життям у багатокультурному багатонаціональному просторі досліджувалися багатьма зарубіжними (М. Байрам, М. Флемінг, А. Фантіні, С. Крамш, Р.П. Мілруд, В.В. Сафонова, П.В. Сисоєв) та українськими (І.А. Воробйова, Н.Ф. Бориско, Т.М. Колодько, В.Г. Редько, В.М. Топалова та ін.) вченими. До таких компетенцій учені відносять інтеркультурну, соціокультурну, країнознавчу, культурознавчу, лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну, полікультурну компетенції.

Однією з основних компетенцій, якими повинні оволодіти сучасні фахівці, є полікультурна компетенція, що є найбільш ємною, всеохоплюючою та включає характеристики всіх вищезгаданих компетенцій. Полікультурна компетенція є актуальним предметом дослідження західних (А. Фернхем, П. Фрер та ін.), російських (О.Р. Бондаренко, Е.В. Милосердова та ін.) та вітчизняних науковців (Р.Р. Агадулін, Л.Ф. Галуза, А.В. Сущенко, Е.В. Суслін та ін.).

Особливої актуальності у визначеному контексті набуває формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах та їх підготовка до реалізації ідей полікультурної освіти в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи, виконання своїх професійних обов'язків щодо виховання у підростаючого покоління готовності до життя в сучасному світі, характерною рисою якого є поліетнічний та багатонаціональний склад, що породжує проблеми національного взаєморозуміння, співробітництва, задоволення культурних запитів громадян різних національностей, вибору мов спілкування, організації системи освіти, розробок певних видів, форм та методів навчання в умовах полікультурності.

Мета статті – проаналізувати особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах, визначити структуру полікультурної компетенції та чинники, що впливають на формування полікультурної компетенції магістрів.

У психолого-педагогічній літературі полікультурна компетенція трактується як: загальна здатність до плідної життєдіяльності в умовах поліетнічного й полікультурного суспільства, здатність, що ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії; спроможність до цілісного використання принципів міжкультурної комунікації та єдиного бачення ролі культурних відмінностей у процесах міжкультурних взаємодій; здатність до адаптації в параметрах загального сприйняття, інтерактивності, пристосування до змін в іншому культурному середовищі; здатність людини до продуктивної особистісної та професійної взаємодії в багатомовному багатонаціональному середовищі [3; 4; 5; 6].

Отже, враховуючи ознаки полікультурної компетенції, описані науковцями, ми визначаємо її як здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір.

Умовами формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах встановлено: саморозвиток, інтелектуально-моральна свобода, вибір поведінки, розвиток здатності формулювати власний погляд, актуалізація громадянських почуттів, формування здібності відстоювати свої думки, вільне самовизначення в просторі культури. Стратегія формування полікультурної компетенції магістрів передбачає розвиток їх мислення, здатності виявляти суперечності, вагання, здатності орієнтуватися в ціннісних категоріях власного та чужого суспільства, уміння позитивно і плідно взаємодіяти з представниками інших культур.

З огляду на вищевикладене схарактеризовано ознаки полікультурної компетенції магістра, а саме: усвідомлення своєї культури в загальнокультурній спадщині, її місця в ній, повага до рідної культури, держави; розуміння того, що світ постійно змінюється; розуміння проблем, що стоять перед цивілізацією та їх наслідків; здатність толерантно сприймати інші культури, знаходити спільне й відмінне між ними та власною культурою; єдність у розумінні загальнолюдських цінностей; сформоване системне та планетарне мислення; готовність до участі в розв'язанні проблем своєї країни та всього світу.

Полікультурна компетенція магістра передбачає сформованість полікультурних якостей, а саме: соціокультурної спостережливості; культурної неупередженості; готовності до спілкування в іншомовному оточенні; мовного та соціокультурного такту тощо.

Особливого значення у професійній підготовці магістрів набуває формування вміння вести продуктивний діалог, у тому числі іноземною мовою з представниками інших країн, культур, націй. Це, перш за все, пов'язано з вибором Україною курсу на європейську та світову інтеграцію. У галузі вищої освіти зазначена тенденція виявляється у розширенні співробітництва між університетами, участі у програмах обміну студентами, аспірантами, науково-педагогічними і науковими працівниками, а також у міжнародних освітніх і наукових програмах та фондах; організації міжнародних наукових і науково-технічних конференцій, симпозіумів, конгресів, семінарів, круглих столів; співпраці з інформаційними центрами ЮНЕСКО та України; проведенні спільних наукових і науково-технічних досліджень із зарубіжними лабораторіями і вищими навчальними закладами; відрядженні за кордон науково-педагогічних кадрів для викладацької та наукової роботи.

За роки незалежності України вищі навчальні заклади отримали право формувати і здійснювати програми обміну студентів та персоналу при національних і зарубіжних університетах. Міністерство освіти і науки України сприяє розвитку мобільності і навчанню студентів за кордоном як за системою грантів, так і за індивідуальними програмами.

Зокрема, понад 10 тисяч українських громадян навчаються за кордоном у рамках міжуніверситетських, міждержавних програм з 64 державами. Кожен рік українські викладачі, науковці, аспіранти та студенти беруть участь у міжнародних програмах з наукового обміну, читання лекцій, здійснення наукових проектів і перепідготовки. Двадцять п'ять тисяч іноземних студентів зі 110 країн отримують освіту в Україні; серед них – представники 28 країн Європи, 40 країн Азії, 30 країн Африки та 12 – Латинської Америки.

Наразі в Хмельницькій області розвиваються партнерські зв'язки загальноосвітніх навчальних закладів з Росією, Польщею, Ізраїлем, Швецією, США. Вищі навчальні заклади приділяють значну увагу міжнародній співпраці. Так, Кам'янець-Подільський національний університет співпрацює із зарубіжними українцями, які проживають у Польщі, США, Молдові. Хмельницький національний університет підтримує зв'язки з українською діаспорою Росії та Нідерландів. Хмельницькою гуманітарно-педагогічною академією здійснюється підтримка діяльності українських організацій Молдови, Росії, Польщі. У рамках цієї діяльності проводяться студентські науково-практичні конференції, організовується обмін студентами, стажування викладачів тощо.

За таких умов для успішного спілкування з представниками інших культур необхідно володіти іноземними мовами, знаннями історії, традицій, звичаїв, правил етикету, моделями вербальної та невербальної комунікативної поведінки інших народів, що допомагає встановлювати й зберігати позитивні стосунки з представниками інших культур, ефективно спілкуватися з мінімальною втратою й перекручуванням інформації, досягати необхідного ступеня згоди й співпраці, адекватно діяти в ситуаціях порушення міжкультурного взаєморозуміння, що є ознаками полікультурної компетенції.

На основі схарактеризованих ознак полікультурної компетенції, враховуючи особливості магістерської підготовки майбутніх педагогів (розвиток здібностей до пошукової, науково-

дослідницької, творчої діяльності та особистісних характеристик), визначено структуру полікультурної компетенції магістрів вищих педагогічних навчальних закладів.

Полікультурна компетенція магістрів педагогічної освіти включає такі компоненти: соціокультурний, комунікативно-прагматичний та функціональний, які, власне, і складають зміст полікультурної компетенції.

Соціокультурний компонент розглядається за такими напрямками: засоби соціокомунікації (мова, мова жестів, письмова комунікація), національна ментальність (загальні характеристики, ситуативні характеристики, культурне самовизначення) та національне надбання (наука, мистецтво, історія, релігія, туристичні визначні місця).

Комунікативно-прагматичний компонент визначаємо як систему норм, принципів, способів і форм людських взаємозв'язків у історичному процесі накопичення й трансляції соціально цінного культурного досвіду. Комунікативно-прагматичний компонент включає здатність магістра знаходити відповідний стиль, тон спілкування у різноманітних ситуаціях, використовуючи знання, уміння та навички вербальних та невербальних засобів, для налагодження та підтримки необхідних контактів з іншими людьми.

Функціональний компонент полікультурної компетенції включає особистісні характеристики магістра, необхідні для міжкультурного спілкування на основі толерантності та взаєморозуміння в процесі виконання ним своїх професійних обов'язків.

Відповідно якість полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах визначається рівнем сформованості складових її компонентів, що дозволяє говорити про рівневий характер полікультурної компетенції магістрів-педагогів. Враховуючи характеристику рівнів полікультурної компетенції фахівців, відповідно до структури полікультурної компетенції магістрів вищих педагогічних навчальних закладів визначено такі рівні полікультурної компетенції магістрів: низький, середній, достатній, високий.

Градуйованість (рівневий характер) полікультурної компетенції магістрів-педагогів уможливорює вимірювання та оцінювання рівня її сформованості, а також укладання робочих програм формування, вдосконалення, підтримки, чи корекції полікультурної компетенції в залежності від вихідних результатів.

Наші спостереження, бесіди й спеціально проведена діагностика полікультурної компетенції педагогів-магістрів показали, що на практиці виявляються негативні тенденції, які перешкоджають підвищенню мобільності студентів і викладачів, створюють труднощі у спілкуванні з іноземцями, а також з представниками національно-етнічних громад, які проживають на території України. Серед перешкод – слабка підготовка з іноземних мов у вищій школі, незнання історії, традицій, звичаїв, правил етикету, особливостей життя молоді за кордоном.

З метою виявлення чинників, які впливають на формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах, нами було проведено опитування, в якому взяли участь студенти магістратури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Кам'янець-Подільського національного університету та Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (всього 390 осіб). Респондентам було запропоновано відповісти на низку запитань, передусім, з яких джерел вони черпають інформацію про життя та звичаї людей в інших країнах; як часто спілкуються з іноземцями та представниками інших етнокультурних спільнот; чи їздили вони за кордон.

Під час опитування було виявлено, що 60% респондентів отримують інформацію із засобів масової інформації, причому основним джерелом знань є телебачення; 20% студентів отримують соціокультурну інформацію у навчальних закладах; 15% студентів отримують інформацію соціокультурного спрямування, спілкуючись з друзями та знайомими; 5% – спілкуючись з однолітками за допомогою Інтернету. Великий відсоток молодих людей, які поповнюють лави студентства – це випускники сільських шкіл, які приходять з певною сформованою системою цінностей, стереотипами, смаками, уподобаннями, що закладаються, виховуються, насамперед сімейними традиціями, у процесі спілкування з членами родини, однолітками, вчителями. Оскільки проживання в сільській місцевості не передбачає великого вибору джерел інформації, широкого кола спілкування, то найважливішим джерелом соціокультурної інформації тут є преса та телебачення. І лише 10% студентів їздили за кордон, а, отже, мали практику спілкування з іноземцями.

Така ситуація пов'язана з виникненням та розвитком ринкових відносин, що спричинили розшарування суспільства за різними показниками, в першу чергу – на багатих та бідних. Серед студентства це проявляється в манері одягатися, дотриманні моди, поїздках за кордон, відпочинку на престижних курортах, володінні комп'ютером, факсом, електронною поштою, Інтернетом, що відкриває великі можливості для самоосвіти та саморозвитку, з одного боку, з іншого – соціальні труднощі та матеріальні негаразди значного прошарку населення ускладнюють їм доступ до благ цивілізації, тобто такі студенти мають значно менші можливості для саморозвитку та

самовдосконалення. Таким чином, студенти мають різні можливості, які породжуються соціально-культурними реаліями суспільства.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та власні науково-педагогічні спостереження дали змогу визначити чинники, які впливають на формування полікультурної компетенції магістрів. Наразі чинниками формування полікультурної компетенції можуть бути випадкові, стихійні впливи соціального оточення, а також цілеспрямовані, заздалегідь продумані освітньо-виховні впливи.

До групи стихійних соціальних чинників відносимо: соціально-побутове середовище, що включає оточення, в якому перебуває молода людина (друзі, знайомі, навчальний заклад, а також релігійні групи, дворові компанії, гуртки, спортивні секції); тип поселення (місто/село); засоби мас-медіа (телебачення, інформаційно-комп'ютерні системи); ідеологія, установки, звичаї, традиції і закони культури, в якій живе людина.

Проте об'єктивні чинники не виключають суб'єктивних факторів, насамперед, спеціально організованого навчально-виховного процесу, що має здійснюватися у вищому навчальному закладі на науковій основі з використанням найновіших досягнень вітчизняної і прогресивної зарубіжної педагогічної думки. У цьому контексті набувають актуальності нові методи та технології, які допоможуть привчити молодих людей до самоконтролю при входженні в культурні комунікації. Таким чином, формування смаків, загальної культури молоді дасть змогу істотно впливати на свідомий вибір літератури, телепередач, Інтернет-сайтів, продуктів культурного обміну. Тобто у процесі навчання важливо цілеспрямовано впливати на чинники формування полікультурної компетенції. Саме полікультурна освіта, реалізована у процесі вивчення різних дисциплін, може стати запорукою формування полікультурної компетенції магістрів.

Аналіз змісту магістерської підготовки студентів у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії, Кам'янець-Подільському національному університеті та Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича дає можливість визначити навчальні предмети, в яких закладені потенційні можливості полікультурної освіти. Серед них: "Філософія освіти", "Вища освіта України і Болонський процес", "Релігієзнавство", "Гендерна освіта і сім'я", "Етика ділового спілкування", "Актуальні проблеми педагогіки", "Іноземна мова професійного спілкування" тощо. У межах цих дисциплін студенти розглядають проблеми соціокультурного та етнопсихологічного контексту управлінської діяльності, особливості становлення соціально-економічного менеджменту в Україні та за кордоном, знайомляться з історією та сучасним станом основних світових і національних релігій, їх духовною та матеріальною культурою, основними принципами етикету.

Таким чином, дисципліни з потенційними можливостями полікультурної освіти можна умовно об'єднати у такі групи: цикл гуманітарних і соціально-економічних дисциплін; цикл дисциплін професійної та науково-практичної підготовки. Проте вивчення проблем полікультурного спрямування розглядається в контексті певних дисциплін, а, отже, не може системно впливати на формування полікультурної компетенції.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що полікультурна компетенція є важливою складовою професійної підготовки магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах, оскільки функції сучасного педагога включають спілкування з зовнішнім світом (міжнародні конференції, семінари, поїздки, обмін досвідом) й залучення до цієї діяльності учнів. Аналіз особливостей та чинників формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах, визначення навчальних дисциплін, в яких закладені потенційні можливості полікультурної освіти, вказують на необхідність розробки педагогічної технології спеціально організованого навчально-виховного процесу, оснований на загальнолюдському культурно-історичному досвіді та досвіді свого народу, з метою формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах, що являється перспективою подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / за ред. В.Г. Кременя. – К.: Освіта, 2004. – 384 с.
2. Соловова Е.Н. Подготовка учителя иностранного языка с учетом современных тенденций обновления содержания образования // Иностр. языки в школе. – 2001. – № 3. – С. 8-11.
3. Агадуллин Р.Р. Позанавчальна виховна робота у ВНЗ: досвід формування полікультурної компетентності сучасного вчителя // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 3. – С. 64-72.
4. Бондаренко О.Р. Межкультурные аспекты коммуникативной компетенции на иностранном языке // Методы и организация обучения иностранному языку в языковом вузе. (Тр. / МГЛУ. – Вып. 370). – М. – 1991. – С. 38-48.
5. Галуза Л.Ф. Формування миротворчих поглядів студентів педвузів в процесі вивчення іноземної мови: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Рівненський економіко-гуманітарний ін-т. – Рівне, 1998. – 211 с.

- б. Сущенко А. В. Проблема професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до роботи в умовах полікультурного середовища // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 1. – Бердянськ: БДПУ, 2005. – С. 5.

Матеріал надійшов до редакції 10.01. 2008 р.

Воротняк Л.И. Особенности формирования поликультурной компетенции магистров в высших педагогических учебных заведениях.

В статье анализируются разные подходы исследователей к определению поликультурной компетенции, определяется её структура, выявляются факторы, которые влияют на формирование поликультурной компетенции магистров в высших педагогических учебных заведениях, выделяются учебные дисциплины, в которых заложены потенциальные возможности поликультурного образования.

Vorotnyak L.I. The Peculiarities of Master's Multicultural Competence Formation at Pedagogical Higher Educational Establishments.

The article deals with different approaches of scientists to the definition of multicultural competence, the structure of multicultural competence, the factors, which influence masters' multicultural competence formation at Pedagogical Higher Educational Establishments, and disciplines which have multicultural education potentialities.